

PĘTO (84) sb n

pęto (36), **pęta** pl t (26), pęto a. pęta (22); pęto *ZapWar*, *Mymer*¹ *LibMal* (3), *GroicPorz*, *RejWiz*, *BielKron* (2), *Mącz* (5), *BudBib*, *PapPan*, *ModrzBaz*, *KochTr*, *KochMRot*, *KochPieś*, *PudłFr* (2), *LatHar*, *KmitaSpit*, *KlonWor*, pęta *LubPs*, *Leop*, *BibRadz* (2), *BudNT* (3), *SkarŻyw*, *GrabowSet*, *SkarKazSej* (2); pęto : pęta *RejZwierz* (3:1), *GórnDworz* (2:1), *RejZwierz* (1:1), *KochPs* (1:2), *StryjKron* (1:3), *WerGość* (1:1), *Calep* (1:3), *WujNT* (1:3) [za pl t uznano użycia pl w kontekstach dotyczących jednej osoby, jednak pewne są jedynie użycia w kontekstach, z których wynika, że pęta były założone tylko na nogi lub ręce (7), w pozostałych wypadkach może właściwe pl, tj. pęto na nogi i pęto na ręce; za wątpliwe uznano pl w kontekstach dotyczących wielu osób oraz dotyczących zwierząt].

o jasne.

sg N pęto (7). ◇ G pęta (5). ◇ A pęto (8). ◇ I pętem (3); -em (2), -(e)m (1). ◇ L pęcie (12). ◇ pl N pęta (10). ◇ G pęt (1). ◇ A pęta (23). ◇ I pęty (5) *WróbŻółt*, *KuczbKat*, *BudBib*, *BudNT* (2), pętami (4) *MurzNT*, *StryjKron* (2), *WujNT*. ◇ L pęci(e)ch (4) *BielKron*, *RybGęśli*, *KmitaSpit* (2), pętach (2) *SkarŻyw*, *WujNT*.

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVII – XVIII w.*

*Więzy na nogi lub ręce; comp(ed)es Mymer*¹ *PolAnt*, *Mącz*, *Calep*, *Vulg*, *Cn*; *nervous*, *pedica(e) Mącz*, *PolAnt*, *Cn*; *vincula Mącz*, *Vulg*; *anulum*, *numella Cn* (84) :

a. *Zakładane więznom; okowy, kajdany* (82) : *Mymer*¹ 15; *Figurę pomłty/ ták málówáli. [...] Ná ręce miálá pęto/ á w drugyey wędzidło RejZwierz* 115, 115; *Compedio*, *Nogi wespółk zwięzuyę. Hinc compedes. Pęto. Mącz* 294b, 294a; *Nie ímáczné owo więc bywáią śwíęťá/ Siedzác w powrozie á ná nogach pęťá. RejZwierz* 221v; *Calep* 226a; *SkarKazSej* 705b *marg.*

W połączeniach szeregowych (5): *In vinculis esse*, *W ciemnicy być/ álbo w kłodzie/ w pęcie w łańcuchu w yętcwie [!] w żelezie. Mącz* 497a; *RejZwierz* 79; *StryjKron* 442; *iz zá wyftępki zbytnie w ítroiách/ dopuścił Bog niewolńtwo/ w ktorym nástąpić miáło [...] miáłto łańcuchow/ opáłania kofztownego/ y drogiego záwiefzenia ábo Alzmántow/ łyká/ ítryczki/ á pęťá żelázne PowodPr* 84; *SkarKazSej* 705b.

W porównaniach (3): *Y ízedł zá nią zárázem/ iáko byk na rzez idzie/ y iáko pęto do ćwiczenia głupiego. BudBib Prov* 7/3; *A ia przedsię miłostíá by pętem ípęťány/ Mułzę trwác v drzwi miłéy PudłFr* 50; *Poglądam/ to tám/ to lám: ítoię by w odmęcie/ íełtem w ciężłzym dáleko/ niż w żeláznym pęcie. PudłFr* 72.

Fraza: »rozwiązały się pęta [czyje]« (1): *Y wnet íię otworzyły włzytkie drzwi/ y rozwiązały íię pęťá włzytkich [universorum vincula soluta sunt]. WujNT Act* 16/26.

Zwroty: »w pęta kłásć, włożony« = *compeditus Calep*, *Cn*; *annulatus Cn* (1:1): *Compeditus* – *W pęta włożony zpętani. Calep* 226a, 226a.

»pęta łamać; z pęta wyłamać się« = *compedes comminuere Vulg* (1;1): *Bo ieden Litwin [...] dodał mu [Kiejstutowi] rády/ y naczynia/ iz íię y z pęťá/ y z łańcuchá y z íklepu zámurowánego wyłamał StryjKron* 442; *WujNT Mar* 5/4.

»pęto, z pęta odkować« [*szyk zmienny*] (1:1): *w tymze czałzye on ízyá fchronymll, do prziborowka, gđziá wyącz dwa zagrodnyczi [...] yemv pátho odkovali LibMal* 1544/87v; *PapPan* Gg3v.

»w pęto (w pęta), pętami okować; okowany w pęta« = *compedibus admoti PolAnt* [szyk zmienny] (4:1;1): Gdzie pan Staruchowfky onego wmagawfchi do fkyepu gi wfładzicz kazal [...] y wpahto okowacz dall *LibMal I544/87v*; *LubPs Y*; Włężenie iest dwoiákie/ iedno gdy kiedy kogo do cięmnice/ władzą/ álbo w pęto okowáią. Drugie [...] *GroicPorz I*; *BibRadz 2.Reg 3/34*; *StryjKron 467*; Krolá z żoną wzięto Do Kriu: okowawfzy we złote ich pęto. *KmitaSpit C5v*.

»trzymać w pęcie« (1): [*Panna do męża*:] Mnie niechay oyćiec trzyma w pęcie frogim/ Zem lutość miałá nád mężem vbogim *KochPieś 50*.

»pęty (pętami) wiązać (a. powiązać, a. związać), (z)wiązan(y); związany w pęcie« = *compedibus ligare PolAnt* [szyk zmienny] (3:3;2): fatiauit [...] vinctos in mendicitate et ferro. Nafićił ty [...] ktorzy byli związani vboftwem y pęty żelaznemi. *WróbZólt 106/ 10*; *MurzNT Luc 8/29*; (*nagł*) Figurá podfzczuwáczá. (-) TRębáczá związánego/ w pęcie málowáli/ A nád nim ízubienicę *RejZwierz 117*; *BudBib Ps 149/8*; *BudNT Mar 5/4*, *Luc 8/29*; *StryjKron 442*; iż [człowiek opętany] częłto będąc pętami y łańcuchámi wiązány/ łańcuchy rozrywał y pętá łamał. *WujNT Mar 5/4*.

»pęta (pęto) włożyć, kłaść; włożone są pęta« [*w tym: na nogi (4)*] = *compedes impingere Mącz* [szyk zmienny] (2:2;1): *Mącz 275d*; Krzyczác z otchłań piekielnych dziś mężni pogánie/ Ná zacnego Pretwicá co kładł pętá ná nie. *PaprPan V2*; Syn opłákány Twóy/ Iákobie/ w niewolá iest záprzedány. Tám mu pętá na nogi ciężkie włożono *KochPs 158, 216*; *GórnTroas 65*.

»wsadzić (a. sadzać) w pęto (w pęta)« = *dare in nervum PolAnt (4)*: *ZapWar [1503-1505] nr 2023*; *BibRadz Ier 29/26*; y tám [*tj. w sklepie*] kazał go władzić w łańcuch/ y w pętá/ y zámknąć kilkiem kłotek *GórnDworz S6v*; *WerGość 247*.

»wyzwolić z pęta« (1): A on [*Pan Bóg*] wyzwoli z pętá nogi moie. *KochPs 35*.

Wyrażenia: »pęto na nogi; w pęcie za nogi« (1;1): *DWorzániná máluiá/ pięknie vbránego/ łańcuchow ná nim pełno/ iáko Dudká pftrego. A on w pęcie zá nogi RejZwierz 117v*; *Nervus, żelázo ná fziyę álbo pęto ná nogi Mącz 246a*.

»pęto ręczne« = *manica Calep, Cn (1)*: *Manica – Rękaw. Paluchi, pętoręczne. Calep 635b*.

»w pęcie siedzenie« (1): po długim w pęcie síedzeniu/ rzadko więzien bez iákiego vchrámowánia z wieże wychodzi. *LatHar [249]*.

»pęto żelazne« = *ferrum Vulg* [szyk 3:2] (5): *WróbZólt 106/10*; A w żelázne pętá nogi yego [*Józefa*] okowano *LubPs Y*; *BielKron 458*; *PudłFr 72*; *PowodPr 84*.

Szeregi: »kuna i pęta« (1): *Pan cię zołtháwił kápłanem [...]/ ábyś był ftrozem domu Pánfkiego/ nád káżdym záchwyconym w duchu y nád prorokuiącym/ ábyś go władził w kunę y w pętá [in carcerem et in nervum], BibRadz Ier 29/26*.

»łańcuch a (i, ani) pęto (pęta)« = *catenae et compedes PolAnt, Vulg; catenae et pedicae, compedes et vincula ferrea PolAnt* [szyk 12:2] (14): *ZapWar [1503-1505] nr 2023*; i był [człowiek opętany] wiązán łańcuchami/ i pętami *MurzNT Luc 8/29*; ielzcze fie długo wfthdyzić muiał/ gdy tho ten/ tho ow/ łańcuch á pętá wfpominał. *GórnDworz S8, S6v*; *BudBib Ps 149/8*; *BudNT Mar 5/4 [2 r.]*, *Luc 8/29*; *StryjKron 442, 467*; [*w opisie obrazu*:] Ciérpliwość podle wozá idzie vbogiégo/ Y niewola łańcuchem y pętem ściśniona *KochMRot C2*; *WerGość 247, 250*; *WujNT Mar 5/4*. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 3 r.*].

»okowy, (i) pęta« (2): do mnie do ciemnego więzienia przychodził mąż iakiś z pochodnią. Y odpadały okowy y pęta moie/ zem był iako wolny *SkarŻyw* 99; *ZawJeft* 19. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

Wyrażenie przyimkowe: »w pęcie(ch) (pętach)« (13): *LibMal* 1544/87v; *RejZwierz* 117, 117v; Przewo [królowa] kazała mię o sobno [...] odwieść/ á ná dole w Krolewskich pałacach siedzieć á zamknąć/ ále w pęcie przedlię *BielKron* 458v; *PapPan* Gg2v; tedy dwieście sześćdziesiąt y dwu Chryścianow/ [...] w pętach wywiedziono ná plác/ y tam ie [...] żołnierzom wtrzeląc kazał Kładius [!]. *SkarŻyw* 62; *RybGęśli* B; *WujNT Luc* 8/29; Ktorzy [więźniowie] w pęcicach chodzący/ robić im musieli *KmitaSpit* C6, C6. *Cf* »trzymać w pęcie«, »związany w pęcie«, »w pęcie siedzenie«.

Przen (16) : Bowiem miłe łakomstwo ma tak mocne pęto/ Iż musi być w niewoli dla niego y w święto. *RejWiz* 88; *Leop Eccli* 21/22; Pánie/ zdeym pęta/ co serce targają. *GrabowSet* K3.

a) Niewola, więzienie (7) :

W połączeniu szeregowym (1): Dolegály Iezufá ná prawicy oycowkiew/ pęta y rázy/ á mordy po politego krześcianstwa/ ktore Szaweł wyrządzał *PowodPr* 25.

Zwrot: [»w pęta okować«: Y już tak chce [autor „Upominania”] w niecki władców/ á w pęta okować Słachtę Polką żeby się im nawet niewolno/ y z Pány Senatormi [...] do gromady zjeżdżać. *Respons* A3v.]

»połamać (a. złamać), potłuc pęta« (2:1): *LubPs* Y5; Pan wieczny sprawiedliwości O swój lud się załtawił: Potłukł pęta w swój wrogości/ A nas niewolę zbawił. *KochPs* 193, 117.

Szereg: »pęta i niewola« (1): Ieden drugiemu pęta y niewolę życzy/ Frymarczy ná bliźniego/ pieniądze zaś liczy. *KlonWor* 29.

Wyrażenie przyimkowe: »w pęcie(ch)« (2):

~ *Zwrot*: »w pęcicach siedzieć« (1): lepiej nam Wolkim służyć/ niż domá w łańcuchoch albo w pęcicach siedzieć v *Pátrycyułow*. *BielKron* 107.

Wyrażenie: »w wiecznym pęcie« (1): á tá [*Niobe*] w wiecznym pęcie Tkwi w rogu skály wiatrom szalonym ná wtręcie. *KochTr* 15.

Szereg: »w łańcuchoch albo w pęcicach« (1): *BielKron* 107 *cf* »w pęcicach siedzieć«. ~

b) Dotkliwe zobowiązania, ciężary (2) :

Zwrot: »kłaść pęta« (1): a wždy onj [odszczepieńcy] [...] kładą na lud boży pęta więźsze i okrutniejsze niżli ie kiedy żydowie mieli *MurzNT* 56.

Szereg: »pęto abo związki« (1): Ale ludziom mającym rozum/ nie milsze^{go} y rokoźniejszyego niemiąłoby być/ iako muntukiem praw hamować poządliwości [!] [...]: Możeć się to zdąć pętem abo związkami iakiemi *ModrzBaz* 71v.

c) O grzechu [czyje = przez kogo nałożone] (3) : Nofząc pęta niepobożnych twój zakon wyznawam *KochPs* 181.

Zwrot: »wywikłać się z pęt« (1): by tylko ludzie błędy Antychrytowskie y łamego Antychryta poznali: od niego co rychley/ wywikławszy się z pęt jego wciekli *CzechEp* *4.

Wyrażenia: »grzechowe pęta« (1): *KuczbKat* 25 *cf* »szatańskie pęta«.

»szatańskie pęta« (1): [Zbawiciel] będącym w cieniu śmierci á ściśnionym ciężkimi grzechowymi y Szatánfkimi pęty/ vczyńił światłość/ vczyńił wyzwolenie y zbawienie *KuczKat* 25.

d) O przyjaźni (1) :

Zwrot: »w pęcie chodzić« (1): trzeba lie dobrze rozmyślić/ s kim w ták gruntowną przyiaźń wftąpić/ y w thym pęcie chodzić *GórnDworz* Mv.

b. Zakładane na nogi zwierzętom, aby nie mogły biegać (2) :

Zwrot: »pęta rozwiązać« (1): Kto wypuścił Oflá dzikie⁸⁰ wolno/ á pętá iego ktho rozwiązał [*vincula eius quis solvit*]? *Leop Iob* 39/5.

Przen: W opisie gwiazdozbioru *Wól* (1) : Ale z Wołem y z Kożą/ y drobne kozłétá *Wynikáią*/ y iego znákomité pętá. *KochPhaen* 24.

Synonimy: a. kajdany, okowa.

Cf PETLICA

KWysz